

ACC. N:R M. 14908:1-8.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landskap: Öland Upptecknare: Fritz Carlsson, Alby Thielén
Härad: Mönchleby Berättare: " "
Socken: Hultstads Berättarens yrke: f.d. hem. ägare
Uppteckningsår: 1960 Född år 1881 i Hultstads

Hästseldon. s. 1-8.

3/3-60
N. No. 169

HÄSTSELDON

Frågelistan avser den nutida hästselen, delvis dock under jämförelse med äldre former.

Bogträn

1. Hur kallas bogträn på Eder ort: bogträn, lokor, lokträn, sela-
klavar, bogskidor, okträn osv.
2. Liknade de bogträn som senast var eller fortfarande är i bruk på Eder ort närmast fig. 1 eller fig. 2. - Är anordningen för bröstremmen nedtill som fig. 1, dvs järnbeslag, som på ena träet bildar en ögla och på det andra ett hak, över vilket den färdigspända remmen krängdes vid selningen? Eller utgöres bröstbindslet av en kedjelänk med krok som fig. 2. - Hur är dragremmarna fästade, är det hål genom bogträna från kant till kant genom vilka dragremmarna trädas med ena hälften genom hålet och andra hälften utanpå bogträet (fig. 1) eller förekommer små järnhyskor som fig 2.
3. Hur kallas dragremmen, dragläder, dragåder, drätta, drotta, rom osv.
4. Är bogträna flata på baksidan eller halvrunda och förtjockade på mitten?
5. Är dessa sentida bogträn utrustade med fasta stoppningar eller använder man lösa putor? Hur kallas fasta stoppningar? Loker. Hur kallas lösputor; bossa, lösbossa, ringputa, krans, bogträpäls, halsduk, selaputa, lösbont, buogkupp, loka osv.
6. Anses den lösa putan vara senare än fasta stoppningen. Vet man när den lösa putan kom i bruk och från vilket håll.
7. Hur är lösputan konstruerad, göres den i ett stycke som är ihopböjt till en ring eller tillverkas den i två delar som är sammanfogade med varandra vid de öppna ändarna. Eller har lösputan formen av en sammanhängande ringformig dyna med tjock kant eller valk framtill. - Även uppgifter om materialet om det är av

skinn, tyg; stoppning av halm, hår osv, är av stort värde.

8. Har lösputa av filt förekommit? Är den gammal? Namn?
9. Anbringas lösputan lös på hästen eller är den fastsatt vid bogträna? Med remmar och spännen kring träna? Eller genom korta remstumpar som spikas fast vid bogträna?
10. Har olika typer av bogträn uppkallats efter sin förmodade härkomst- eller invandringsort, t.ex. värmlandslokor, jämtlandssele, skånska-, halländska bogträn osv.?
11. Vad är värmlandssele? Har den använts, när kom den i bruk och i vad skilde den sig från andra selar?

Däckel

12. Hur heter den detalj i hästselen som sitter på hästens manke och uppbär skaklar, kärrarmar eller draglinor: däckel, däck, kåpa, selakappa, selkrok, selbåge, selhuvud, ranke, selaranka, orv, selorv, selbuk, ryggträ, sadel, silakacke, hövre osv.? Ifall flera namn förekomma ange vilka som äro äldre och vilka yngre. Eller avsåg man med olika namn olika konstruktioner?
13. Vilken är den däckel som nu är eller senast var i bruk på Eder ort, består den av två stoppade putor, sammanhållna av en kort järnbåge, varå putorna kan leda? Eller utgöres däckeln av en bred, skinnklädd järnskena eller läderrem med en dyna på vardera sidan mot hästryggen? Hur gamla är dessa däckelformer på Eder trakt? Användas de till både åk- och arbetsselar? Avser namnet däckel möjligen just dessa former?
14. Beskriv de däcklar eller selkrokar som tidigare ha varit i bruk på Eder ort. Var de av järn? Med fasta eller ledande klackar (kläppar, klampar, selapungar)? Varklackarna stoppade eller har man använt lösa ryggputor? Kommer man ihåg däcklar av trä, ben eller horn? Hur var dessa konstruerade?
15. Hur kallas de remmar (tidigare ibland kedjelänkar) som löpa från vardera ändan av däckeln ned i selringarna och uppbära skaklar eller draglinor: upphållsremmar, upphänge, uppåra, uppbinne, uppstalära osv.?
16. Använder man förbindelseremmar mellan betslet och däckeln för att hålla hästens huvud lagom högt? Både i åk och arbetsselar? Är bruket gammalt? Hur kallas dessa remmar: stuptygel, oppstans-

tygel, snöppeltöm?

17. Använder man förbindelseremmar mellan bogträna och däckeln?
Hur kallas dessa? Stretremmar? Hur gammalt är detta bruk?
18. Har springgjord förekommit (remmen under hästens buk från ena kanten av däckeln till den andra för att hindra däckeln glappa på hästryggen)? Hur kallas den: springgjord, ränngjord, tvånggjord, bröstgjord, stänggjord, selgjord? Är springgjorden i bruk sedan gammalt? Användes den även på arbetssele?
19. Har svansrem eller ryggstycke (rumpa, rumpeläder, länastreck), remmen från däckeln längs hästens rygg, alltid förekommit? Hur kallas det parti som ligger under hästens ^{svans:} svanskappa, rumpetång, rumpkavel? Har det hänt, att det sistnämnda partiet av svansremmen utgjordes av en kort tråkavel?
20. Förekommer baksele eller hindertyg (bakgjord, byxor, broker, länastreck, strek, stryksele, ravsele, selje osv.)? Vid arbets- eller åksele eller båda delarna? Är den gammal på Eder ort? Ange dess namn, beskriv den i korthet och ange hur och var den är fastsatt vid den övriga selen.

Selring med tillbehör

21. Hur heter den järnring vid vardera sidan om hästen vid vilken uppehållsremmar från däckeln och dragremmar från bogträna var fastgjorda: selring, åle, ålring, årdring, drottning osv.?
22. Har under denna ring använts någon skyddande puts? Eller trätrissa? Namn?
23. Hur kallas den förbindelselänk varmed skakeln fästades vid selringen: årda, åle, ala, ahlmärla, selåra, selöra, seltunga, sel-tamp, selsinka, selhasp, selakorra, dragtamp, knappåder osv.? Var denna förbindelselänk, som således var avsedd för att trädas i hålet på skakeländan och fästas med selpinne på utsidan, alltid av järn? Eller var den i äldre tider av läder? Beskriv anordningen och gör enkla skisser.
24. Hur heter den pinne som man fastläste skakeln med: selpinne, selasticka, selknäppe, selaknapp, selakack, snavesticka, knavricka osv. Var den av trä? Sedan av järn? Var den i äldre tider av ben?

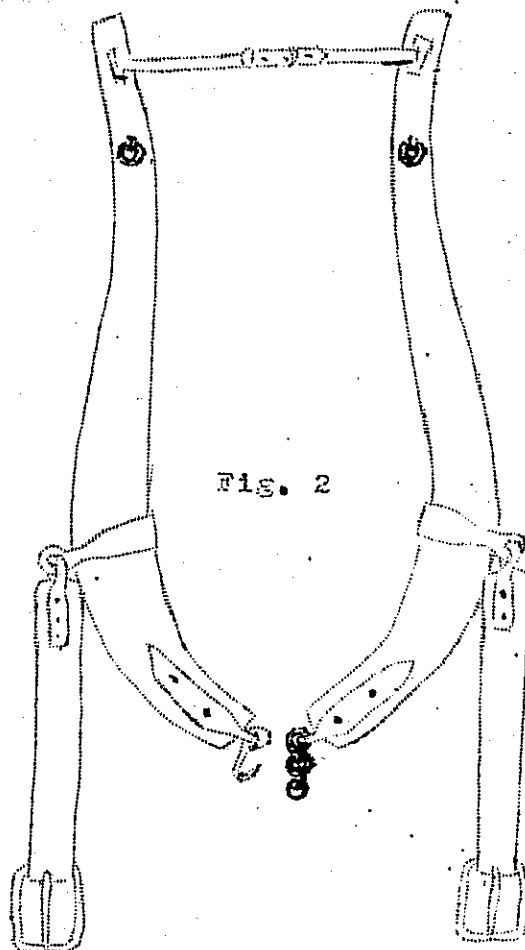
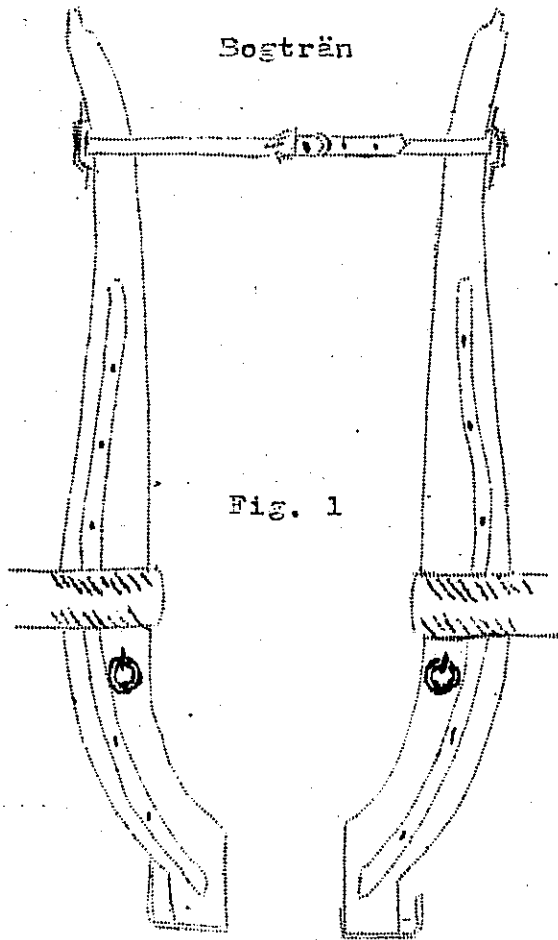
25. Var selringen i bruk så länge som draghästen överhuvud användes? Är den fortfarande i bruk? Eller ersattes den enkla, runda ringen sedan med ett stort spänne? Hur kallas det? Användes sådana spännen måhända endast till åkhästar eller parhästar? Hur fastsätts skaklarna och draglinorna vid dessa spännen?
26. Kommer man ihåg att man i stället för selring eller spänne i äldre tider använt ett vinkelböjt stycke av trä eller ben (horn), s.k. selknä, bogskott osv.?
27. Har det förekommit att man varken använt selring, selknä eller spänne utan spänt fast dragremmar från bogträna direkt vid skakeländarna? Om så varit fallet beskriv noga tillvägagångssättet.
- Huvudlag och tömmar
28. Hur kallas huvudlaget: huvudlag, huvudstol, betsel osv.?
29. Hur kallas den delen på huvudlaget, som lägges i hästens mun: betsel, träns, mil, munbit osv.? Har man kännedom om tränsar med två vinkelböjda sidstycken av ben, horn (även gethorn) eller trä, förenade genom en rak stång, munkavel, av trä eller ben?
30. Har man använt kapson, dvs. ett böjt järn över hästens nosben i stället för betsel?
31. Av vilka delar består en enkel tøm och hur kallas den: tøm, tåt, fitsar, eisar?
32. När kom korstömmar för parhästar i bruk?
33. Vilka partömmar hade man innan korstömmarna kommo i bruk? Använde man vanlig enkeltøm som fästades vid betslet på vardera yttersidan av spannet, medan hästarna sammanbundos med varandra vid innersidan av betslen med kort rem eller tåt? Hur kallades detta mellanbindsle: mellantøm, meltøm, milåstot osv.? - Har i stället för rem eller rep använts mellanlänk i form av tråkavel med hål eller knäpphake vid vardera ändan? Beskriv anordningen.
34. Var det någon skillnad i användningen av korstömmar och senast beskrivna enkla partömmar? Korstömmar endast vid finare åkning, enkla partömmar vid lastkörning och körning i jorden?
35. Har det hänt att man kört draghästen utan tøm och att den i stället letts i grimskäftet?

36. Har det hänt att körkarlen ridit på draghästen och på så sätt lett den? Vid vilka tillfällen har sådant förekommit?

Olika seldonstyper

37. Har bröstsele eller bringsele förekommit, en anordning vilken är lagd omkring hästens bringa och vari han drar i stället för bogträn?
38. Användes bröstselen allmänt eller endast vid vissa tillfällen, t. ex. när hästen blivit selbruten eller endast vid särskilda körs-
lor osv.?
39. Är bröstselen gammal? Kan man konstatera att dess användning ö-
kats under den senare tiden eller tvärtom?
40. Beskriv en typisk bröstsele och namngiv dess olika delar.
41. Äro parselar eller stångselar i bruk? När började de användas? Vilka förändringar av den gamla seldonstypen åstadkommo stång-
selarna? Fästen för stångkoppel vid bogträna? - Användes stång-
selar företrädesvis vid finåkning eller även vid arbetskörning?
42. Känner man till kollerselar? När kom dessa i bruk, i vad skil-
jer de sig från andra selar? Användes de endast vid finåkning?
43. Har man i hästselen använt bjällerkransar och klockor av olika
slag? Endast i helgdagsselar? Beskriv dem, ange namn och plats
för dem. Brukades sådant endast på vintern?

Bogträn

10.12.1959.

HE

Frågestita nr 169

- 1) Vågor annat namn än "Boztrå" har ej förekommit.
- 2) De boztrå som benas och i enstaka fall fortfarande äro i bruk äro absolut lika dem i fig 1. med bröstbommen bildande en öglan, som vid påseeringen bränges över andra boztrå. Draggbommen är fästad som i fig 1.
- 3) Draggbommen kallas "draggen".
- 4) Boztråna är kallasom drake och förtyckade på midsten.
- 5) De äro försedda med fasta stappningar "Lohes". De lösa parterna kallas "belpanten".
- 6) Den lösa parten är mindre än den fasta stappningen.
- 7) Belpanten var gjord i ett stycke av läder, eller skinn. Stappad om kallas beinshin, eller hår av nåtknuten. Den förtyckades vid "nackbommen" i seken. och stygskade således även hästens nacke.

NM 169

8/ "Fintputt" förkom sen på senare tid.
 9/ Lösputan fastsattes vid byggnaderna. Det med
 kommer som spändes över byggnaderna. för att lättare
 kunna avlägsna putarna från beten för rengöring.
 och det med korta smittumpan, som fast-
 sattes i byggnaderna med snitt.

10/ I min ungdom förfärdigade en del bönder
 spåkra sina byggnader, eller beställde den hos
 någon hantverkare i byggnaden. fick den beställda
 i byggnaderna. Skom skuren i byn byggde sedan
 putten. Ut överhuden vid julkalenderen tagg till
 vara. det kallades flera gånger. och stappades
 i putten. Färdiga putten började kallas i smek-
 en allmän omgivning år 1920. De kallades för

11/ Värmlandsputten och skiljde sig från den
 hemmagaorden närmast i byggnadernas form. och
 2/ beställd i övrigt.

12) Däckel. Det var mest däckel. Den
byggdes på hela däckelen och på trä. med en
båge över ryggen på hästen. Den rymde omkring
däckelen bestående av två stäppade putar, som utgjorde
en jämbåge. Den form av däckel har vi
använt till cirka 50 år. Den åkryssade
och ändes en skivskädd jämbåge med stäppade
Åkryss med hästryggen.

14) Åkryss. Skivskäftet var däckel och en jämbåge
en båge över ryggen på hästen. från denna vände
färdiga klampor av trä som vilade på var
sin sida om hästryggen. Den klampa var utburen

13) De kedjelänkar som löpte från däckelen
till belyngen kallades upphållsörr.

16) Stupbygel. som ändes för, men användes i
åkryss och elen. Den användes här de senaste 30-
40 åren. Den var mellan däckelen och belyngen
och den fästes om aftast.

- 18) Springgjord användes mest i vagnsken
"Hjulsken". Den var i bruk sedan gammalt.
- 19) Låmstruck förekom alltid på åkrarsken,
någon gång på arbetsken. Det som spändes under
hästens bevar behålls rimelång. Och bestod
en med läder klätt, som en rep.
- 20) Bakgjord förekom någon gång på "Hjulsken"
Den var mynnig vid höring i utfärbakskast, och bestod
av en läderrem, som spändes bak om hästens
bevar, och fasthålls i den rem som läpte över
hästens rygga, uppbärande draglinarna.
Selling med Tillschör
- 21) Ringen kallas här Selling
- 22) Den förbinde hel änk. kallas an - den hästen
innan användas - Skakskern. För kunde den
heta kasp. eller knippfinne, afte Selpinne
Kaspen var fast i Sellingen, och i Skakskern fanns en
- 23) Märta som man behålldefast kaspen i

Eller fäns det en jämbit med en arsläng i hä-
sti, fast i selningen. I klockstämman fäns en hä-
st, hästgarnen trädde jämbiten, och selplömmen trädde
igenom biten häst, och druck runt. Först var

24) selplömmen av två eller tre, men på senare
tid, som är jäm. Sista tiden används endast gemmar.

25) I par och, avsedda för druck, och övrig
förfärdning, ersätts den gamla selningen av en
spänne. Draglinarna knippas då i detta spänne.
"Dessutom en klara bogen av existering
här i klockstämman fast till druck vid dragtråna
har ej förekommit
Huvudslag och Lömman

26) Huvudslaget, och betalen. Något annat beten
är av jäm häst inga minne av. Stång beten, bestående
av en jämbit och igenom munnen. Med en sidgarn
på ena sidan. En konisk knäring spändes från den ena
5) sidgarnen, till den andra. Kallade på "spänne rikarna"

Yapon, användes för slingor. Men aldrig
när de användes till häring.

31) En enkel törn består av ett tag, tillräckligt
långt för att kunna nåcke genom betringen
i dåskelen. Den betetes på båda sidorna således
där den med en "kavillkabi" fästes i betetet.

32) Phantom. Det var här bygstörnen som i bruk här
i min barndom omkring 1890.

Törnen bygstörnen som användes en enkel
törn som fästades på ett sidhorn av spenn
och hästarna såsom användes med en "låt
kallad" "mellanörn" jag kan säga under min
tid som bonde. Kört, såväl 2, som 3 och 4
hästar i bredd på något tungt redskap. med
en sådan törn. (Det var för traktorns tidvarn)

En traktare mellan hästarna i stället för
mellanörn kunde användas ifall någon här var
argt inst och bet efter kommit oth.

35) När korstommen kom till anordning
här. sättes tyglet den såväl vid fästning
som vid klämning i jorden. Vid klämning
ledes hesten i grimmkefter. När man hade
3 eller 4 hästar i brett. så ledde korstommen
på de bide yttersta hästarna, och ofta användes
grimmkefterna till mellanlän. för att 6 stannan =
binda hästarna.

36) När jag kunde sjöbinderen använde jag alltid
3 hästar. Jag skatte stammen från min plats på
bindaren. Men hade oftast en 10 a 12 årig
präst som red på den mestu hästen, och
en liten kjepp han han fäst på ekipaget. Vist
var förtäringar för gott arbete.

37) Prinstade fästes ännu här och där. Men användes
endast om en häst eventuellt blivit bruten.

7) Den är nog inte gammal. minns ingen den min
barndom. och den har nog inte kommit till

någon vidare användning

Vinnan styrstångarna böjades användes
nygjordes Traskaklen, och "Mellantissel" Då fanns en
haken i behången som behådes fast i den snåla som
fanns i stråket, respektive mellantisseln. Sedan kom
Leingen och dragdinen. Både styrstång. i Boytråna
fästes om stäggkapparna (lik som i fig 1)
Varigenom stäggkapparna = en bit kätting med
haken i ändarna - trädde och stängarna kappades
upp till önskad höjd. Skerstrap hade stäggkapp-
= kan av lidenemmen för fästning
Stäggkoppar och styrstänger böjades allmänt
användes omkring 1890.

- 43 Vid skidåkning på vintern användes alltid bjällror,
exempelvis en större bjällra fäst på vid snåla =
= remmen i belen, eller i boytråren i hästen
8/ bringas. Här kunde även en vanlig ringblossa
hänga. Bjällremanen användes mest vid fästning